

módról összegezésként megállapíthatjuk, hogy a csatornákat használók névválasztása a mellett, hogy igen sokféle, színes, játékos, egyedi, de alapjaiban azért megőrzi és követi a névadás, névválasztás általános elveit, kategóriáit.

Felhasznált irodalom

BERÉNYI ZSUZSANNA 1972. Az iskolai ragadványnevek gyűjtése. *Magyar Nyelvőr*. 414.

HAJDÚ MIHÁLY 1994. *Magyar tulajdonnevek*. Nemzeti Tankönyvkiadó.

J. SOLTÉSZ KATALIN 1979. *A tulajdonnév funkciója és jelentése*. Akadémiai Kiadó.

<http://www.fsz.bme.hu/hungary>

<http://index.hu/forum/forum.cgi?a=t&t=9003730&uq=167&tp=01x>

RAÁTZ JUDIT

Tanári ragadványnevek Szatmárnémeti középiskoláiban

A gyűjtés

A tanári ragadványneveket 1981-ben gyűjtöttem Szatmárnémetiben, a középiskola tíz magyar tannyelvű IX–XII. osztályában, az akkor 5-ös sz. Ipari Líceumban (ma: Kölcsey Ferenc Kollégium). A tanulók írásban (névtelenül) közölték a tanárok ragadványnevét/ragadványneveit, s (amennyiben ismerték) megindokolták a névadás indítékát.

1991-től Szatmárnémeti magyarul tanuló középiskolásai három gimnáziumban (elméleti líceumban) tanulhattak: a Kölcsey Ferenc Kollégiumban, (az akkor induló) Hám János Líceumban és a Református Líceumban. A két utóbbi (hat éven át a Kölcsey Ferenc Kollégium épületében működő) gimnázium tanári kara (kezdetben) nagyrészt a Kölcsey tanári karából került ki, majd – részben a Kölcsey tanáraiból, részben máshonnet érkező tanárokból – fokozatosan kiépült saját tanári karuk. A két gimnázium négy, illetőleg két éve elköltözött a Kölcsey Kollégium épületéből. A gyűjtést ilyen körülmények között 1999-ben megismételtem.

A két gyűjtés névanyaga kapcsán megvizsgálhatjuk Szatmárnémeti magyarul tanuló középiskolás diáksága huszadik századvégi névadási szokásait, ugyanakkor a nevek élettartamára, vándorlására vonatkozó megállapításokat (is) tehetünk.

A gyűjtés anyaga 142 ragadványnév, mellyel összesen 101 személyt neveztek meg. Az 1981-es gyűjtéskor ugyanis a gimnázium (magyar tagozatán) 47 tanárnak volt ragadványneve, az 1999-es gyűjtéskor a Kölcsey Kollégiumban 37, a Hám János Líceumban 11, a Református Gimnáziumban 16 tanárnak volt ragadványneve, de közülük tízen (nyolcan a Kölcseyben, 1–1 a másik két gimnáziumban) az 1981-es gyűjtés idején is tanítottak.

Munkámban a névanyag bemutatását, nyelvtudományi elemzését végzem el, (terjedelmi okokból is) mellőzöm viszont a megnevezett személyekre vonatkozó konkrét adattár közlését.

I. A ragadványnevek használati formája

a) Önálló használatú ragadványnevek

Az önálló használatúak csoportjába azokat sorolhatjuk, amelyek mellett a hivatalos név egyik tagja sem használatos. E csoportba tartozik a névanyag 82,38%-a. Közülük egyelemű 59,85%, kételemű 22,53%. A kételeműek többsége jelzős szerkezet, vagy az illetőnek ragadványnévvé alakult szólása (Defáktó, Péó, Ugyibár), és előfordul köztük igekötős ige (Elvirula), illetőleg ilyenből képzett név (Elvirulácska).

Az önálló használatúak közül egyeleműek: *Béta, Bill, Bogumil, Bolcár, Borzos, Boszorka, Boxer, Bődön, Cédulás, Cini, Ciprus, Cirmil, Cserebogár, Csucus, Daráló, Doki, Dő, Dzsier, Elci, Enó, Exitke, Fakír, Farki, Figaró, Füge, Gazella, Gebe, Gedi, Gedics, Gombóc, Gonom, Grebcsi, Grebdzsi, Gronyár, Gyopár, Gyurek, Hapsi, Hepi, Hörcsög, Intelligencia, Irmuci, Józsika, Kábé, Kecsi, Kérem, Kozmacsek, Kuckuruc, Lajoska, Lajcsika, Maca, Malter, Mefisztó, Mihók, Molekula, Moncsó, Mucus, Nyúl, Pattogi, Pattogó, Péó, Pinocset, Pszichopata, Rebeka, Ronáldó, Rönó, Sajóné, Sarpesz, Sebsbegir, Deriff, Sifony, Slibovic, Styepán, Szatír, Sziszi, Szopi, Sztrogoff, Sztjepán, Tata, Törpilla, Túró, Ursula, Ursi, Zepi, Zombi, Zuzu, Zsilip;*

– kételeműek: *Bűzbomba, Cicamica, Cuncimókus, Dart Vader, Defáktó, Elvirula, Elvirulácska, Fekete Párduc, Habri Mama, Hangszóró, Házisárcány, Hosszúpuska, Idegbaj, Kingkong, Klóranyó, Kufár Atya, Littly Judy, Lucky Luck, Mona Liza, Pözsó Atya ~ Pözsó Péter, Rumbakirály, Scot Man, Simasó, Stoplámpa, Teknősbéka, tina Turner, Tökmag, Törpapa, Törpeszakáll, Transzformátor.*

b) Hivatalos névből/névvél használt ragadványnevek

A ragadványneveknek ezt a csoportját (17,6%) olyan kételemű ragadványnév képezi, amelyiknek egyik alkotó eleme a családnév/keresztnév (~ becenév). Ezeket a ragadványneveket a következő kategóriákba sorolhatjuk:

– Családnévhez kapcsolódó ragadványnevek: *Bogaexpressz, Kozák dárdája, Kürtitörpe, Závímama* (< Závicianu csn.)

– Családnév előtt álló ragadványnév: *Maszturbátor* (maszturbál + Báthori csn.)

– Keresztnévhez (többnyire becenévhez) kapcsolódó ragadványnevek: *Imre herceg, Pötyi bácsi, Sztjepán Sztjepánovics, Terusnya* (< Terus + rusnya)

– Keresztnév (becenév) előtt álló ragadványnév: *Cserkész Gyurek* (< Gyuri), *Gombóc Artúr, Hanta Gyuri, Kandúr Bandi, Mekk Elek, Remek Elek, Rongy Elek, Rettegett Géza, Rettenetes Géza, Sztjepán Atya, Ugyeteri, Vilmos Atya*

– Foglalkozásnév előtt álló ragadványnév: *Pözsó Atya ~ Pözsó Péter ~ Kufár Atya* (lelkész neve helyett álló megszólítása: Atya)

II. A tanári ragadványnevek jellege, funkciója, használati köre

A tanári ragadványnevek tekintélyes része (közel 80%-a) személynevet (családnévet és keresztnévet) helyettesítő szándékkal, az említés céljából/használatra keletkezett.

– Igen sok (19,8%) tanári ragadványnév érzelmi indítékok alapján keletkezett:

– a gúny, a csúfolódás szándékával: *Borzos, Boszorka, Csucsú, Elvirula, Elvirulácska, Hanta Gyuri, Hörcsög, Imre Herceg, Kandur Bandi, Maszturbátor, Mekk Elek, Terusnya, Zuzu* (filmbeli boszorkány)

– a megnevezett lekicsinylését érzékelteti: *Öcsike, Rongy Elek, Tökmag*

– a becézés/kedveskedés szándékával, illetőleg indítéka alapján: *Cirmi, Ónó, Gazella, Irmuci, Mucus, Pötyi bácsi*

– megtisztelést kifejező: *Intelligencia*; illetőleg foglalkozást (szaktárgy alapján): *Transzformátor* (elektromosságtan).

Megállapíthatjuk, hogy a ragadványnévvel megnevezettek/említettek nevükhöz való viszonyulásában minden lehetséges változat előfordul: elfogadja, haragszik érte, nem tud (~ nem akar tudni) a ragadványnév létezéséről.

III. A ragadványnevek indítékai, szófaja, alaktana, nyelvi eredete

a) Az indítékok:

– testi tulajdonságok: alak: *Boxer, Hörcsög*; zömök, testes termet: *Bödön, Frumi Maci, Lacimaci, Macilaci, Ursula, Ursi*; apró termet: *Molekula*; kopaszság: *Teknősbéka*; nagy mell: *Tőgy Terézia*

– megjelenés: hajviselet: *Tupír*, szakáll (és alacsony termet): *Törpeszakáll*; kozmetikázott külső: *Cicamica*; gyors járásmód: *Bogaexpressz*

– hasonlóság: *Bogumil, Sztrogoff*

– lelki tulajdonság: *Colombó, Fakír, Hanta Gyuri*; (veszekedősek:) *Hárpia ~ Nusi Hárpia, Házisárkány, Idegbaj, Pattogi ~ Pattogó, Pszichopata, Rettegett, Rettenetes, Seriff, Szatír*; (kétszínűség:) *Mefisztó*

– életkor: *Elvirula, Elvirulácska*

– beszédmód: szótévesztés: *Ciológus* (< pszichológus); szavajárás: *Defáktó, Kérem, Péó* (< példának okáért), *Ugyeteri*, (< ugye+Teri), *Ugyibár*, (gyors beszéd >) *Daráló, Habri mama*, (hangos beszéd >) *Hangszóró*

– szokás: *Dő* (< francia 'deux'; az első felelőket mindig kettessel – elégtelen – osztályozza), *Slibovic* (italozás, slibovica 'pálínkafajta'), üzletelés: *Kufár Atya*

– a megnevezett tantárgya, beosztása: *Béta* (matematika), *Imre Herceg* (igazgatóhelyettes), *Kiszherceg* (ő a KISZ = Kommunista Ifjúsági Szövetség irányítója volt), *Klóranyó* (kémia), *Transzformátor* (elektromosságtan).

A ragadványnevek egy része a megnevezett családnevéből (Ciprus < *Cziprisz*; *Csasz* < *Császár*; *Füge* < *Feigi*; *Grebcsi* < *Grebúr*; *Izsók* < *Izsák*; *Zsilip* < *Filip*), *Sajóné* (leánykori csn.!), illetőleg keresztnévéből/becézéséből: *Bella* (< *Béla*), *Enó* (< *Enikő*), *Farki* (< *Farkas*), *Gedi* (< *Gedeon*), *Gazella* (< *Gizelle*), *Józsika, Lajcsika, Lajoska*) keletkezett.

Ragadványnévként előfordul a családnévvel (Téglás) jelentéstani alapon rokonított (anyanyelvi és más nyelvű) szakszó: *Malter*; *Bolcár* (rom. *bolă* 'csapszeg').

A névadás indítéka kedveskedő nyelvi játékosság: *Gazella* < *Gizella*.

Ragadványnevet alkottak a tanár aláírásából: *Rönó* (< RNO – A kételemű családnév és a keresztnév kezdőbetűi).

b) A ragadványnevek szófaja, alaktana

Szófajilag főnév 100 + 3 betűszó, melléknév 2, melléknévi igenév 1, számnév 1, nem besorolható: 1 (*Kuckuruc*).

A ragadványnevek alaktani szempontból többségükben egyeleműek (85), összetett szó 27, kifejezés 30.

Mindegyik kifejezés két tagú. A legtöbb (25) kifejezés mindkét eleme főnév, háromnak az egyik eleme melléknév, egynek (idegen nyelvi) két elemű határozószó, egynek hangutánzó szó.

c) A ragadványnevek nyelvi eredete

A ragadványnevek többsége (86,6%) magyar nyelvi eredetű, az idegen nyelvi eredetűek (13,4%) többsége tulajdonnév (*Bill, Bogumil, Colombó, Csocsoszán, Dzsi Er* (< J.R.), *Hepi* (< angol *hapy* 'boldog'), *Little Judy, Lucky Luck, Mona Liza, Pinocset, Pözsó* (< fr. *Peugeot* 'autómárka'), *Ronáldó, Scat Man, Selsbegir, Sztrogoff, Sztjepan* (< orosz 'István'), *Tina Turner*, néhány köznyelvi szó (*Bolcár* < rom. *bolțar* 'csapszegkészítő'; *Slibovic* < rom. *șliboviță* 'kisüsti szilvavapálka').

Két ragadványnév idegen képzővel ellátott családnévből keletkezett: *Kozmacsek, Gedics*.

IV. A ragadványnevek használata, élete

A 101 tanár közül 64-nek egy ragadványneve van, 19-nek kettő, tíznek három, négynek négy, négynek öt, háromnak hat. A jelenség magyarázata egyrészt az, hogy a párhuzamos osztályokban (párhuzamosan) más-más ragadványnevet kaptak (pl. *Boxer* ~ *Hörcsög*; *Mekk Elek* ~ *Rongy Elek* ~ *Colombó*; *Öcsike* ~ *Pattogó* ~ *Pattogi*; *Kiszherceg* ~ *Kozmacsek*; *Szisi* ~ *Pinocset* ~ *Intelligencia*; *Sztjepán* ~ *Sztjepán Sztjepánovics* ~ *Sztjepán Atya*), illetőleg az idő múlása során az egyes nemzedékek eltérő tulajdonságaikat (szójárásukat) ragadták meg (pl. *Fekete Párduc* ~ *Kandur Bandi*; *Ugyeteri* ~ *Terusnya*, *Tupír* ~ *Slibovic* ~ *Búzbomba*, *Defáktó* ~ *Péó*; *Ciprus* ~ *Imre Herceg* ~ *Törpapa* ~ *Törpeszakáll*, *Rettenetes* ~ *Terminátor*).

A különböző indítékú ragadványnevekkel megnevezettek nevei közül mindig korábbi a becéző, kedveskedő indítékú, későbbi a különféle tulajdonságok és egyéb indítékok alapján történő megnevezés (pl. *Szisi* ~ *Pinocset*).

A ragadványnevet általában a diáknemzedék sora átörökíti, számos esetben azonban tanárát egy újabb nemzedék más (újabbban észlelt, felbukkant) jellemvonása, szokása alapján nevezi meg (pl. *Mona Liza* ~ *Csocsoszán* ~ *Elvirula* ~ *Elvirulácska*). Az iskolájából más iskolába is betanító/átmenő tanár (rendszerint) magával viszi a ragadványnevet, az új tanulóközösségtől azonban más/újabb ragadványnevet is kap(hat): *Kiszherceg* ~ *Gombóc* ~ *Gombóc Artúr* ~ *Cédulás*; *Ugyeteri* ~ *Terusnya* ~ *Borzos* ~ *Tőgy Teri*.

A névanyagban egy ragadványnév fordul elő (más-más iskolában) két különböző személy megnevezésére: *Törpilla*.

A tanári ragadványnevek nem a megkülönböztetés szükségessége miatt keletkeztek, a diáktársadalom évszázados hagyományai alapján születnek, az említés szintjén szinte általánosan használatosak.

BURA LÁSZLÓ